

Текстологія і джерелознавство

Анатолій Ткаченко, Дана Ткаченко

УДК 821.161.2:82

ЛІРИКА ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА: ТЕКСТОЛОГІЧНО-СТИЛЬОВІ КОЛІЗІЇ

Твори В. Симоненка зазнали найрізноманітніших перекручень та деформацій. І досі часом публікуються не найдосконаліші з наявних варіантів. В основу статті покладено досвід упорядкування її авторами "Вибраних творів" письменника та написання приміток, які ввійшли до видання у значно скороченому вигляді. Відбито показові колізії пошуків текстологічно вивіреного, паспортизованого, художньо оптимального корпусу Симоненкової лірики.

Ключові слова: текст, твір, стиль, авторська інтенція, художньо оптимальний варіант тексту.

Anatoliy Tkachenko, Dana Tkachenko. Vasyl Symonenko's lyric poetry: Textological and stylistic collisions

Vasyl Symonenko's works suffered various distortions and deformations, and still it is not always the most perfect variants that are being published. This article is based on the experience that the authors have gained during the editing of Symonenko's selected works and writing of a commentary which was included into the publication only in abbreviated form. It thematizes the most significant collisions dealt with while searching for the textologically precise, duly categorized, and also artistically optimal body of the writer's lyric writings.

Key words: text, work of art, style, author's intention, artistically optimal variant.

Визначення текстології як "допоміжної" галузі літературознавства нині переосмислено: вона постає базовою дисципліною, що досліджує тексти художніх творів задля їх критичної перевірки, реставрації від чужорідних нашарувань та видання в супроводі коментарів, вивчає історію тексту, встановлює основний текст, простежує його зв'язок із культурологічним контекстом, зважає на інші твори того ж автора й не тільки його, на взаємовпливи естетичних позицій тощо [див.: 22, 14-19; 23, 274-275]. Намагаємося будувати дослідження саме на такому філологічному розумінні текстології, оскільки вона аж ніяк не вичерпала своїх можливостей, надто в реаліях української літературно-культурно-мистецької ситуації [див.: 1; 2; 3; 7].

Водночас маємо узгодити цей підхід із семіологічним, що генералізує поняття тексту, залучаючи сюди й герменевтику, і культурологічний структуралізм та постструктуралізм. Для такого узгодження співвідносимо першу частину дихотомії текст-читання/текст-письмо (Р. Барт, Ю. Кристева) з традиційним *твором*. На наш погляд, це допоможе уникати плутанини, надто ж у тих випадках, коли "текст" означає буквально все, тоді як маємо й жанрові, і стильові та інші диференціації. Отже, реабілітуючи творче поняття *твір*, долучаємо сюди й динаміку його попереднього розгортання як авторського (з усіма можливими втручаннями) тексту (ткання), чи хай буде *претексту*, а також наступного рецепційного руху тексту-письма та його інтерпретаційної множини (це збірне поняття означає те саме, що й кальковане *множинність*). Відтак одержуємо вже не дихотомію, а тріаду – *текст/твір/текст*. Досліджуючи рух *тексту* від початкових стадій до *твору* й далі, простежуємо його динаміку разом з авторськими й читацькими інтерпретаціями в нових інтертекстуальних колізіях.

Текстологічна історія творів В. Симоненка складається із численних авторських і редакторських правок, цензурних утручань і подальшого їх тиражування та часткових виправлень, переважно кількісного накопичення матеріалів, а часом і додавання нових помилок. Бібліографія публікацій поета і про нього налічує вже близько 1500 позицій [див.: 5] та неухильно зростає переважно в есеїстично-публіцистичному річищі, що посилює потребу системної роботи над його спадщиною, насамперед архівними джерелами. Це допоможе заповнити значні прогалини в датуванні, очищенні від різнорідних нашарувань, визначенні естетично найдосконаліших варіантів тощо. Пропонуємо фрагмент такої роботи, побудованої на дослідженні сімох джерел: 1) архіву В. Симоненка у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ; 2) рукописного зошита Василя Симоненка, що зберігається у фондах Національного музею літератури України; 3) звукозапису живого голосу автора [6]; 4) прижиттєвих публікацій у газетах “Черкаська правда”, “Молодь Черкащини” (позначаємо їх скорочено: ЧП, МЧ), 5) листів; 6) письмових спогадів; 7) усних свідчень.

Коментар до творів та їхніх варіантів подаємо у хронологічному порядку. Автор датував їх переважно так: “15.III.61 р.”. Упорядники прижиттєвого та кількох наступних видань дат не подавали; згодом, уже датуючи, почали уніфікувати, а починаючи з видання, здійсненого В. Гончаренком [17], датують арабськими цифрами: 08. 01.1961. Так найзручніше, але й найбільш віддаляє від автографів, а в багатьох випадках призвело до неправильного датування внаслідок візуальної схожості арабського II з римським 11. Окрім того, за зізнанням В. Гончаренка, який датував разом із матір’ю В. Симоненка Ганною Федорівною його твори, упорядники, у тому разі, коли бракувало підтверджень, *вираховували дати самі*.

Ми обрали інший варіант: у тих випадках, коли датування засвідчене рукою автора в опрацьованих нами рукописах, а також у разі опертя на прижиттєві публікації у пресі датуємо, зберігаючи Симоненкову нумерацію місяців римськими цифрами й додаючи у квадратних дужках дві перші цифри: наприклад, 15.III.[19]61. В усіх інших випадках залишаємо уніфікацію попередників, як і перспективу на подальші уточнення. Твори без дат розміщуємо не окремими блоками, а поряд із датованими з огляду на їх тематико-стилістичну спорідненість. Це допомагає спостерігати рух тексту/твору/тексту як фрагментованої цілості.

Виходимо з того, що читач-філолог має перед собою переважну частину публікованих текстів і, знайомлячись із наведеними тут варіантами, зможе самостійно їх порівнювати. Комп’ютерний набір дає технічні можливості наочно продемонструвати й авторські *закреслення* та правки. Адже це ще й матеріал для викладання стилістики й текстології. Рядки нумеруємо тільки в разі нагальної потреби. Подаємо найцікавіші випадки різночитань та стилістичних пошуків, опускаючи описані в передмові [див.: 9, 19-70].

“Щось нове у грудях забриніло...” (17.V.1954). Джерело тексту й датування – рукописний автограф¹. Автор закреслив попередній варіант 2-го рядка: ~~Мов черешня кронами суцвітть...~~ В. Гончаренко [16, 48] подає лише першу строфу вірша (в автографі – дві строфи) в іншій редакції початку, датуючи її пізнішим числом (26. 11. 1956): *Щось нове у серці забриніло, / Мов сп’янило запахом суцвітть...* Рукописний варіант: 2 *Розцвіло букетами суцвітть <...>*. Цей мотив варіюється й у вірші “Квіти” (18. 05. 1957): *В щирім серці, в чесних грудях – вірю, знаю! – квіти є!* І навіть у новелі “Посмішки нікого не ображають” (5.VI.

¹ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 152. – Од. зб. 4. – С. 1. Далі зазначаємо в дужках лише номер одиниці зберігання та сторінку, напр.: 4/1.

[19]62): *Гроза обмила втому не лише з вродливої природи – я майже фізично відчував, як у грудях забрунькувала радість*. На наш погляд, це дає підстави повернутися до рукописного варіанта вірша як більш відповідного початковій інтенції.

“Коли із заліку попруть...” (№4/3-зворот); *“От уже відцвели сади...”* (№4/9), *“А я ходжу, не знаю – чому...”* (№4/11–11-зворот), *“Зірка покотилася повільно...”* (№4/13), *“Розірвалась хмара наді мною...”* (№4/13, 23). Ці вірші в рукописі не датовані, але порядок їх запису в блокноті та стильова однорідність дають текстологічні підстави розташувати їх саме в такій послідовності [див.: 9, 90–92]. За ритмічною й стилістичною близькістю до цього тематичного блоку ранньої лірики приєднуємо й опубліковані вже вірші, автографів яких поки що не виявлено, – *“Ходить вітер п’яний і голосить...”*; *“Гей, удар, музико...”*; *“Знову хлопці випили по чарці...”*; *“Освідчення”*; *“Як хороше радіти без причини”*; *“Сонце світить, як завжди світило...”*; *“Ми брехні завжди легше вірим...”* [9, 80, 81, 82, 82, 88, 93, 95].

З дитинства. Над цим твором автор працював кількома підходами: початок роботи фіксує рукопис №4. Тут дуже багато виправлень. Наводимо, крім пунктуаційних: 1 *Була в мене лише мати* 3 *Ні разу не мовив: тату!* 4 *І думав, що так і слід*. 5 *І врів, що батько лишній*, 6 *Жочінколи знатъ хотів* 8 *І з люті тупої блід* 9 *Або, думав, б’ється боляче* 10 *І дивиться страшно так* 9 *Та й б’ється він боляче, думав* 10 *Не дасть по селу гасать* 12 *Щасливий собі виростав* 13 *Коли ж задивлявся, бувало*, 14 *Як пестить сина сусід*, 15 *не заздри в йому ні мало –* 16 *Адже мене любить дід* 17 *І виріс отак при матері*, 18 *Не чувши батькових елів* 19 *Лише як минули роки* 20 *І я ніби трохи зріс* 22 *Як батько сусідському хлопцю ніє* 22 *Сусід свого сина ніс* 23 *То нові штанці святковії* 24 *То череє йому новий* 24 *Рубашку що так до лица* 26 *Приносить йому від шевця* 28 *Крикливий Капризний сусідів син* 29 *І мене звав просто “жабою”* 30 *Від мене синці носив* 31 *Я думав, що кращі всього* 32 *Казки, які знає дід* 33 *Про пекло страшне, про бѣга* *Вплітались бої, дороги* 34 *В історії різних бід* 35 *І слухав я мову дідову*, 36 *Вмостившись на рядні* 37 *У нього я вперше вивідав* 38 *Про добрі діла й страшні* 39 *Дитинство ж уже майнуло*, 40 *Мов зайчиком по стіні*.

Так закінчувалася перша версія вірша. Наступну версію, з іншим продовженням та відомим нині закінченням, теж записано в чорновому варіанті (№6/18–22). Напевне, саморедагування тривало і при передруку. У першопублікації [11, 71–72] також є стилістичні поліпшення (редактор – В. Затуливітер) порівняно із другим автографом (напр.: *І з люті тупої блід – На мене кричав і блід – ...аж блід; Рубашку, що так до лица... – Сорочку...; Вмощує на коліна в нього... – ...до нього...*). Незрозуміле походження вставки в рядку: *А з півночі десь [за] бураном...* Є й ідеологічна правка: у передостанній строфі замість *Козаки... – Богунці...* Цих двох останніх змін, не зафіксованих у рукописі, не варто приймати.

“– Спиши! Спиши! – Промчиться, ніби вихор...” [1954]. №6/39. У *“Спадщині”* помилка: *Степи! Степи! <...>* [15; т. 1, кн. 2, 41].

“Вже два десятки стукнуло хлопчині...” [8.I.1955]. Наведено в листі до І. Бердника від 27.XII.[19]56. 2-й рядок: *І вже під носом є натяк на вус*. У публікаціях інверсовано з метою виправлення наголосу: *І вже під носом натяк є на вус*. З’явилися й варіанти заголовків: *На честь свого двадцятиріччя* (звідси – орієнтовне датування) та *Собі самому*.

“Нареченій” (24.X.[19]55). №7/17. Заголовок у рукописі взято в лапки, щоб увиразнити містичний сенс назви.

Наречена (21.XII.[19]55). Цей сонет порівняно з віршем “Нареченій” не має лапок у заголовку й меншою мірою позначений містичними настроями. У новоупублікації [8, 133] – технічна помилка: зник пробіл між катренами.

“Я тобі галантно не вклонюся...” (04.01.1957). У спогадах С. Буряченка [4, 35], крім деяких пунктуаційних відмінностей, наведено іншу редакцію 1-го рядка останньої строфи: *І горять, неначе стигли вишні <...>*. Залишаємо варіант 2-ї збірки [17, 80], оскільки це суто стилістична правка: *І палають, ніби <...>*. Натомість у новопублікації [8, 161] приймаємо варіант С. Буряченка: *Обв’язують маревом видінь* (у всіх збірках – *обв’язують*).

Малюсі (04.01.1957). За факсимільним відтворенням автографа [20, 23]. Адресовано майбутній дружині. Інший (офіційно “причесаний”) варіант заголовка – *Люсі*.

Мій родовід (23.II.[19]60). №12/32-зворот. Автограф зберігає варіанти пошуків заголовка: *Безсмертні предки (Мій родовід; Я з вами свиней не пас, Маніфест Безсмертя*; а також двох перших рядків: *Знать чванлива і горда / Спліта родоводів в’язь <...>* (друком стилістично чіткіше: *Вельможі пихаті і горді / Плетуть <...>*). Авторське *Мій предок огнем і залізом <...>* фонічно ліпше від редакторського *предок вогнем <...>*.

“В мене усе в родоводі ясно...” [23.II.[19]60]. №12/33–34. Вірш дописано відразу після попереднього як іншу варіацію на тему родоводу. Це дає підстави для гіпотетичного датування. Оpubліковано вперше.

В мене усе в родоводі ясно,
Не треба в архівах збивати пил:
Перший мій предок – то раб нещасний,
Що впав під бичем без сил.
Упав, передавши обиду
Нести нам крізь млу століть.
Та й нині його піраміда
Над Нілом в пісках стоїть [8, 180-181].

“Всі “образи” й “кривди” до одної...” (21.IV.[19]60). У рукописі (№12) перший рядок подано саме так: слова “образи” й “кривди” в лапках. У книжкових виданнях їх знято. Поновлення [9, 183] вносить нюанс ще більшого компромісу, на який здатен ліричний герой задля коханої.

“Черевики! Черевики! Черевики – перший сорт!..” (23.II.[19]56). У рукописі (№12/4) без заголовка. В опублікованій у “Спадщині” версії [15; т. 1, кн. 1, 250-251] – заголовок *Черевички*, пізніша дата (22.02.1961) плюс завершальний дистих, що змінює інтимно-танцювальний лад на героїчний: *Отоді я взяв би серце й вирвав гнівно із грудей, / Щоби трупом не ходити у галошах між людей*. Помилково прийнявши останнє датування [5, 191-92], ми все ж не публікуємо в основному тексті завершальних рядків, типових для “ідейного дотягування” творів на стадії підготовки до друку. Їх подано лише у примітках. Без цього дистиха закінчення вірша звучить більш зворушливо: *Поможіть же, черевики, ще загадку розгадать / Як навчитися галоші нам на серце узувать? // Щоб як повинь в душу рине свіжим струменем п’янким, / Замочить лише галоші, серце ж винести сухим?*

Суперники (04.03.1961). В усіх книжкових виданнях в останньому рядку – повтор: *“Для одної для неї зберіг”*. Напевне, це редакційна правка, продиктована прагненням уникнути ритмічної паузи. Але ж і два попередні вірші триптиха мають в останніх рядках такі паузи. Тому друкуємо за прижиттєвою публікацією в МЧ (1962. – 14 жовт.), де внесено незначні корективи, зокрема знято наведений повтор. 1-й рядок: *Вітер пісню співав стоголосо <...>*. Так і в прижиттєвій збірці [18, 96], а далі чиясь правка *стоголосо* робить неповною риму із *млосо*.

Жорна (15.III.[19]61). В автографі (№12) первинний варіант записано не “щаблями”, а катренами. Відмінності в першій строфі: *На репанях руках, від переветому чорних, / Здувались жили, ніби мотузки. / Каміння сутужно покректувало в жорнах / Й чавило зерно жовте на друзки.* У рядку *Перемололи варварів орду <...>* спочатку було: *Перемололи гітлерську орду.* Строфа, що не увійшла до остаточного тексту: *Ех жаль мені, що слів знайти не вмію / Для тих, забутих нами вже давно – / Вони ж, мов камінь, вчеплений на шию, / Фашизм тягли безжалісно на дно.* Первинний варіант завершальної строфи: *Нехай біситься злість ворожа чорна – / Їй не збагнуть твоєї боротьби... / Цілую руки, що крутили жорна / Вже на світанні космосу доби!* У друкованому тексті – очевидне поліпшення.

“Стільки в тебе очей...” (14.XII.[19]61). ЗМЛ/4¹. Закреслено заголовок *Чи я з тобою, чи без тебе;* у передостанньому рядку автор виправив *великий* на *трагічний*. За рукописом відновлено написання рядків із великої та малої літер [9, 207-208].

Фокстрот. ЗМЛ/5. Авторські правки: *Не біда, що в тебе в очах <...> – ... що під бровами; Не було без горя щастя – Не було ще без печалі <...>.*

Про тебе (“Я дивлюся в твої розтривожені очі...”) (17.XII.[19]61) ЗМЛ/6. У збірках і автографі – без заголовка. Інші відмінності: 1 *Я дивлюся в твої перелякані очі <...>* (автограф, збірки) 2 *Я тебе задавити, замучити хочу <...>* (автограф, лист до О. Щербаня від 9.V.[19]62). У листі трохи інша конфігурація рядків. Заголовок і 1-й рядок – за прижиттєвою публікацією в МЧ (1962. – 16 верес.), уже після виходу першої збірки.

“Між думками зчинилися галас і бійка...” (19.XII.[19]61). ЗМЛ/7. Сумнівне походження дати 13.04.1954 [17, 28]. Повертаємося до рукописного варіанта *чорнява моя математико* (саме в цьому – художня знахідка), відкинувши трафаретне виправлення: *математичко*. Авторські поліпшення: 2 *Вгамувати не можу несила їх пристрасть і шал.* 6 *Ти схиляєшся сухо над жовтим сірим столом* 11 *Жовті Жваві цифри стрибають в зіницях, як зорі,* 20 *Де стоїть твій* ваш незграбний і теплий вігвам.

“Уночі я підслухав, як стогне земля...” (23.XII.[19]61). ЗМЛ/9. Вірш у рукописі закреслено. Нині він іще актуальніший. Оpubліковано вперше.

Уночі я підслухав, як стогне земля,
Як словами-сльозами вона промовля:

– Я красу не ховаю між теплими кронами,
Не давть мені груди важкими колонами!

Не шукайте в безладді каміння сумне,
Не топчть мою вроду, не крайте мене! [9, 213].

“Задивляюсь у твої зіниці...” (26.XII.[19]61). ЗМЛ/20–21. 1 *Україно, п'ю твої зіниці <...>*. Варіант *Задивляюсь <...>* є в аудіозапису [6] та прижиттєвій публікації (Зміна. – 1962. – № 9. – С. 10.). Інші авторські пошуки: 22 *Мозку не шкодуючи і рук – Чуєш – битви споконвічний грюк?* 27 *Йду за тебе* 3 *друзями йду в жорстоку битву – Гримотить над світом люта битва* 31 *Упаду я крапелькою крові <...> – Я проллюся <...>*.

“Як це чудово і як це знаменно...” (9.I.[19]62). ЗМЛ/26. В автографі два останні рядки закреслено, але вони своєрідно повертають тему (зізнання від супротивного). Оpubліковано вперше.

¹ Так скорочено позначаємо зошит В. Симоненка у фондах Національного музею літератури України. Через похилу риску – номер сторінки.

Як це чудово і як це знаменно,
Що очі є в тебе і в мене!

Але ж, моя муко, багато значить –
Ми можемо щодня одне одного бачить!

Образливо тільки, їй-богу,
Що я, окрім тебе, не бачу нікого [9, 220].

“Впало сонце в вечірню куряву...” (16.I.[19]62). ЗМЛ/29. В автографі *Сонце впало в вечірню куряву....* У “Земному тяжінні” [10, 63] – фонічно доцільне прорідження надміру губних звуків. Натомість 4-й рядок 5-ї строфи у збірці набрано: *З закатованих нічю дерев*. Це й фонічний недогляд, і лексична помилка: оскільки не *злизує*, а *зализує*, то треба не *з дерев*, а *в дерев*, як в автографі.

“Ти спішила од мене, ти квапилась дуже...” (20.I.[19]62). Датування автора (ЗМЛ/32). У книжці “Лебеді материнства” [11, 180] пропущено сполучник *й* у рядку *“В надвечір’я дзвінке й гамірно-шалене”*, в останньому рядку рукописне *“хотілося”* безпідставно виправлено на *“хотілось”*; у “Поезіях” [14, 140] помилково набрано *“Ти спішила до мене...”*; В. Гончаренко, а за ним інші упорядники подають дату 16.12.1956.

“Я мрію про тебе, а ти – про нього...” (22.I.[19]62). ЗМЛ/34. У датуванні в “Спадщині” [15; т. 1, кн. 1, 287] помилка на рік – 22.01.1961.

“Говорю я з тобою мовчки...” (26.I.[19]62). ЗМЛ/37. В. Гончаренко, а за ним інші упорядники помилково датують цей вірш 19.02.1963, а також подають варіант 8-го рядка, що є в першій та всіх наступних збірках поета: *Упаде розідрана маска <...>*. Натомість у прижиттєвій газетній публікації (МЧ. – 1963. – 27 січ.) маємо: *Упаде байдужості маска <...>*. На наш погляд, треба прийняти саме цей варіант, оскільки *байдужість* тут уписується в низку інших персоніфікованих і здебільшого протилежних рис: *ласки, грубості – теплоти, ніжності із грубості, від люті сірості, щастя – зло, щирість, тепло*.

Піч (28.I.[19]62). ЗМЛ/38–39. У рукописі – інший варіант фіналу: *Ви заходили грітися в хату? / Тепло вам біля печі було? / Бачте, тітка яка багата – / То вас гріло її тепло!* Однак у листі до двоюрідного брата О. Щербаня від 9.V.[19]62, тобто за півтора місяця до підписання збірки до друку (27. VI.1962), автор цитує вірш із новою завершальною строфою. Про те, що вона належить Симоненкові, свідчить інший варіант 1-го рядка: *Менше ми тягара нестимем <...>*. У зб. “Тиша і грім” – *Менше ми віркоти нестимем <...>* [17, 14]. Можливо, це правка редактора, а радше авторська (у другій верстці), але в будь-якому разі остаточний варіант ліпший, а рукописний фінал усе-таки менш ідеологізований і тепліший. У тому ж листі ще одна відмінність: у першому рядку 5-ї строфи: *Звично хряпають мляві двері <...>*. У збірці – *грюкають*.

Косар (28.I.[19]62). ЗМЛ/38–39. У зб. “Тиша і грім” [17, 26–27] внесено дві слушні правки: замість А. С. Малишку – А. С. Малишкові; замість *Вміє чесний косар-працелюб* – *Вміє щирий <...>* (очевидно, для уникнення повтору з останнім рядком вірша *Світять чесні його слова*). Упорядники, починаючи з В. Гончаренка, датують вірш 17.07.1959, але в зошиті рукою автора поставлено “28.I.62 р.”. Крім того, рядок: *Так свій полудень зустрічати <...>* перегукується з назвою Малишкової збірки *Полудень віку* (1960). Народився А. Малишко 2(15). XI.1912, 50-річний “полудень” зустрічав 1962-го. А в добірці Симоненкових віршів у “Дніпрі” (1962. – № 6. – С. 84–88) вміщений і *Косар*.

До суєсловів (26.III.[19]62). ЗМЛ/52–53. Вірш початково не мав назви, записаний одразу ж під попереднім – *Пересторога славолюбцеві* – як

його тематичне продовження. Окрема назва – [10, 62]. Варіанти останнього рядка: *В купальниках зі справ. – У шортиках <...>*. Закреслений автором слабший варіант другої строфи: *Вона словесні розметає шати, / Брежню й облуду спопелить дотла / Ви перед нею будете стояти / Роздягнуті суворо догола*.

“Загубив роззява м’яч...” (30.III.[19]62). ЗМЛ/45, 53. Перші 6 рядків на с. 45 закреслено хвилястою лінією. На с. 54 дописано ще катрен. Останній рядок: *Ти ж розсієся на м’ячі!..* Помилка у “Спадщині” [15; т. 1, кн. 1, 309]: *Ти ж розстаєся на м’ячі!..*

“У душі моїй...” (30.III.[19]62). ЗМЛ/54. Зберігаємо авторське написання рядків із малої та великої літер. Варіанти пошуків: *У душі моїй місця немає туманам, / У душі моїй сонце блакитне пала, У душі моїй – радість – усе* закреслено хвилястою лінією; *...сонце блакитне буя* – виправлено рукою Симоненка на *червоне*, бо далі – *золубим океаном; А над нами / туманів розтерзане клоччя – А навколо тумани – Облягли нас тумани <...>*; *Я вродливий, / бо я говорю із тобою / про жагуче смішне прозоре непотрібне голодне... – ...жагуче кохання моє*. Наявність цих правок, як і авторського датування, спростовує наведену В. Гончаренком та іншими упорядниками дату написання вірша (10.05.1957). Не могло це бути й первісним задумом чи начерком майже п’ятирічної давнини, оскільки на його сліди натрапляємо в іншому чорновому автографі того ж таки 1962 р. (№10/10): *“Очі – вікна / моєї душі, / У душі моїй / світло, / дивись мені / в очі”*.

Догматики. 6.V.[19]62. ЗМЛ/59. Виправляємо пізніші друковані спрощення: замість *Втюпили...* – *Втупили*, замість *їх рілли – ріллю їх*. На с. 58. – закреслений автором варіант із іншим, не менш вдалим, метафоричним завершенням:

Втупився в землю. Порожні очі. Не дозволя.
На голові – сива рілля, І добуває з прискринка охоче
Сонце добро в неї сіять хоче – Тарілку бриля.

“Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної...” (4–6.V.[19]62). ЗМЛ/59. Виправлені автором попередні варіанти (С. 23, 56): *5 І чекав я від тебе <...> 7 Щоби я сатанів <...> 11 Я тебе уявляв <...> 16 Утікали у зрілості, од світань. 19 Тій земній, молодій, знадливій, чарівній – соромливій, жагучій жіночості <...>*.

Лебеді материнства [не пізніше 13.V.1962]. ЗМЛ/47–49, 60–61. Рукописні варіанти назви – *Рожеві лебеді; Відкриття Батьківщини*. На с. 49, після закінчення чорнового варіанта, записано катрен, що ніби розтлумачує попередній текст: *Співають вервечки сиві, / А лебеді на стіні – / То матері мрії красиві, / Її коліскові пісні*. Між С. 49 і 60 – іще кілька віршів (*Я думаю у ночі осінні* – тільки один рядок, потім стане **“Я чую у ночі осінні...”**, з варіантами, але вже після остаточного тексту *Лебедів материнства* – 13.V.62); є закреслений вірш **“Я не раз цілував мозолясті руки...”** – С. 55, тут же й початок вірша **“Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної...”** (на с. 57 – майже начисто) та ін. Усе це дає підстави орієнтовно датувати завершення *Лебедів материнства* і ставить під сумнів наведену В. Гончаренком та ін. дату (12–17.04.1962). [Докладніший текстологічний аналіз вірша див.: 22, 63–65].

“Учать мене вибухати...” (17.V.[19]62, Умань). Паспортизація автора. Тут-таки в рукописі (ЗМЛ/63) закреслено інший текст: **Устань, учителю! Учителю, воскресни! / Хай мудрість твоя в слові живе!** Можливо, саме ця риторичність, не знайшовши переконливого продовження, викликала вибух спротиву.

“У маленьких очах відбивається світ...” [не раніше від 17.V.1962]. ЗМЛ/63. Виправлені автором попередні варіанти: 1 *У дитячих очах <...>*. 2 *Білі хмари і сніг срібні ріки* 5 *Скільки бризкає з їхніх зіниць* В них – червона печаль зіниць 12 *Не відіб’ється в них ніколи*. Хай у них не тремтить ніколи. 4-ту строфу автор закреслив у рукописі, оскільки вона пробуксовувала на висловленому в попередніх строфах, та ще й ідеологізувала “стартами”; проте друковані видання, починаючи з [13], її вміщують. Треба подавати лише в примітках:

Хай в маленьких очах відбивається світ
Од маленьких ромашок до стартів великих,
Хай в них світиться синій зеніт,
А не жах од побоїщ диких.

В.Гончаренко [17, 61] датує цей вірш чотирма роками раніше (24.05.1958). Можливо, це дата першопозитиву (син Олесь народився 22.II.1958), однак щойно наведений рух тексту та місце запису в зошиті (поряд із “Лебедями материнства”) дає підстави виводити орієнтовну дату завершення роботи над твором.

“Може, так і треба неодмінно...”. Джерело тексту – лист до О. Щербаня від 11.VI.1962. Первісний варіант 2-го рядка – *Як чинить уже завикли ми <...>* – автор виправив сам: *Як робить давно вже звикли ми <...>*. Виправлено й два завершальні рядки – *Тож безсмертні! Станьте на коліна / Перед нами, смертними людьми <...>* – *Генії! Безсмертні! На коліна / Станьте перед смертними людьми!* Так і в аудіозапису [6].

Український Лев. [Літо 1962]. ЗМЛ/71. Гіпотетичне датування – за часом поїздки автора до Львова, пов’язаної з підготовкою до видання прозової збірки “Вино з троянд”. Вірш увіходив до рубрики “Поезії, заборонені в УРСР” [8]. У “Лебедях...” [11] опублікований без заголовка та 4-ї строфи. Поруч із 2-м катреном – спроби “оправдання” міст без пам’яті: *Та чи варто ганьбити за це й докоряти / Що їх зрадою докоряти / Що в них племені-роду питати / Що об’їлися блекоти* Після двох перших катренів: *Хай над ними клубками качаються ночі*

Варіанти публікації [8]: 6 *Є леви, що мурликають, ніби коти*, 10 *Бо мені трішечки повезло*: 11 *Я побачив у Львові Шашкевича очі*, 12 *Кривоносові плечі, Франкове чоло* 14 *Епіцентр моїх радощів і надій*, 18 *Від степів, де Славута легенду снує*, 19 *Щоби серце твоє одчайдушне левине <...>*. Найістотніша серед відмінностей – пізніший варіант *Мицкевича очі*.

Засівна (11.07.1962). Текст пісні опубліковано в ЧП (1962. – 18 серп.). А 18.III.1963 її ще раз уміщено в рубриці “Кращі пісні нашого конкурсу” (муз. І. Маркотенка). Рукописна передісторія охоплює кілька глибших за світобаченням рядків: *Набубнявіли зорі, / Як вологе зерно. // Простетилися ниви, / Як думок полотню* Зерно схоже на серце (ЗМЛ/45, 46). А далі – початок вірша урбаністичної тематики:

Вечір в білих закапелках кублитися.	Тут схрестились чотири вулиці –
Ліхтарі до будинків шуляться	Перехрестя моїх думок
Тротуар од дощів намок	Тут людей і тепла небагато

Написано майже без розділових знаків, отже, швидко, експромтом, і закреслено всі п’ять рядків однією хвилястою лінією. А вже після цього – як психологічна противага – “сільська” *Засівна*.

“Ну скажи – хіба це фантастично...” (24.IX.[19]62). ЗМЛ/81. Перший рядок автографа та збірки [10, 76] саме такий (у наступних – ...~~не фантастично~~). У рукописі закреслено 6-й і 7-й рядки: ~~Ми не вічні, / Смертні ми, як зорі.~~ Первісний варіант фіналу: *Скільки раз це бачили світу! / Але ми з тобою... / Ми не вічні, / Ми з тобою просто – я і ти... / І тому для мене фантастично, / Що зустрілись двоє – / Я і Ти.*

Одинока матір (10.X.[19]62). ЗМЛ/142. У верстці [10, 24] в останньому рядку було вилучено епітет: *Благословив [розстріляний] народ*. Попередні варіанти рядків, виправлені автором: *3 Метелики присіли на лице, 4–5 І шкутильгає по бездоріжжі стогін, 22 Повзли роки. 27 Ридали божевільно солов’ї – Скажено реготали солов’ї 43 Сіяють німби муки і скорбот <...>.*

Злодій. В. Гончаренко [17, 125], а за ним наступні упорядники датують вірш 12.10.1962. Є. Дудар [9, 728] категорично стверджує, що автор читав йому Злодія восени 1961 р. Отже, у датуванні можлива помилка на рік. У тексті, прочитаному Є. Дударем із пам’яті, є кілька відмінностей: 14 *Тақ воно, так, – у кулак кахикає <...>*; 21 *Сором в обличчя мені клює <...>*; 24 *Хто обікрає і обскуб його душу? 25 Хто його совісті крила зламає? 28 Що крила обрізали дядьковій вірі 32 Доказів Мало? Доказу будуть <...>*. Отже, пізніші варіанти (окрім, хіба що, *плює* замість *к*лює) спрямовані на употужнення естетики “земного тяжіння”: замість *к*рила зламає – *руки зв’язав*, замість *к*рила обрізали – *в’язи скрутили*. У книжці “Берег чекань” [8, 189] – помилковий варіант рядка 20: *Дали б той клунок мені на плечі <...>*. Треба: *Давить той клунок <...>*.

Некролог кукурудзяному качанові, що згнив на заготпункті (10.X.[19]62). ЗМЛ/149–150. У щойно згаданому виданні [8, 191–192] вміщено в рубриці “Поезії, заборонені в УРСР”. Варіанти автографа, правлені автором: *Не треба музики. / Іржавійте, оркестри! / Оратори, ковтніть свої слова! // Не треба музики. / Іржавійте, оркестри! / Позбавте вуха плачу і кричань / В труні лежить не вождь / і не маєстро, / А просто – / кукурудзяний качан // Не чути музики голосінь – і далі за відомим текстом. Покритий цвіллю, / Гнилизною взятий / В багно замурзаний / В труні лежить качан* і тільки після цього записано заголовок. Наступні варіанти пошуку оптимального тексту: *Умер качан / І я ридати кричати мушу. // Качанику, / За що тебе згноїли? / Качанику, / Кому ти завинив? / Качанику <...>. Я ненавиджу вас, / Прокляті лицедії <...>.*

Пробіснувались хуртовини й тучі (Б/д). Опис пори року, стиль, передчуття близької смерті засвідчують: можливо, цей вірш був останнім. Помер поет опівночі з 13 на 14 грудня 1963 р.

О люди, де ви? Збили бурі з ніг?
Тоді навіщо сам себе я мучу,
Якщо весь білий світ у білім сні?
Якщо вже вас не витягне й бульдозер
Із теплих закапелків тихих днів
Збайдужен край свій вирвати з морозів,
Щоб він зі сплячки лунко забринів
І забудув у юній круговерті...
А сніг скрипить. Невже це кроки смерті?

Ми обмежилися тут стислим аналізом показових текстологічно-стильових колізій, у силовому полі яких рухається текст лірики В. Симоненка. Хай це буде черговим нагадуванням про потребу готувати академічне видання творів письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гальченко С.* Текстологія поетичних творів П. Г. Тичини : Монографія. – К.: Наук. думка, 1990. – 130 с.
2. *Гнатюк М.* Юрій Яновський: текст і авантекст : Монографія. – К.; Ніжин : ТОВ “Вид-во “Аспект-Поліграф”, 2006. – 328 с.
3. *Бородін В.* Про поняття “текст” у текстології // *Рад. літературознавство.* – 1980. – № 10. – С. 64–74.
4. *Буряченко С.* Кризь болотну тишу – до весняного грому : Спогади про Василя Симоненка / Перед. сл. А. Ткаченка. – К.: Смолоскип, 2001. – 124 с.
5. *Василь Симоненко: “Україно, ти моя молитва...”* : Біобібліограф. нарис / Авт. нарису Л. Тарнашинська; бібліограф-упоряд. Г. Гамалій; Наук. ред. В. Кононенко; Нац. парлам. б-ка України. – К., 2007. – 119 с.
6. *Живий голос Василя Симоненка* : Аудіодиск : Читає В. Симоненко / Вид. Фонду М. Томенка “Справедлива країна” та Нац. радіокомпанії України. – К., 2008.
7. *Неживий О.* Григір Тютюнник: текстологічна та джерелознавча проблематика життя і творчості : Монографія. – Луганськ : ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 272 с.
8. *Симоненко В.* Берег чекань / Вступ, ст., вибір і комент. І. Кошелівця. – [Нью-Йорк]: Пролог, 1965. – 223 с.; 2-е вид., доп. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – 310 с.; Перевид.: К.: Наук. думка, 2001. – 246 с.
9. *Симоненко В.* Вибр. твори / Упоряд. Анатолій Ткаченко, Дана Ткаченко. – К.: Смолоскип, 2010. – 852 с.
10. *Симоненко В.* Земне тяжіння : Поезії / Передм. М. Сома; Ред. М. Литвинець. – К.: Молодь, 1964. – 119 с.
11. *Симоненко В.* Лебеді материнства / Передм. О. Гончара; Ред. В. Затулівітер. – К.: Молодь, 1981. – 344 с.
12. *Симоненко В.* На схрещених мечах : Вибр. твори / Передм. О. Гончара; Післямова, упоряд. і комент. В. Костюченка. – К.: Пульсари, 2004. – 382 с.
13. *Симоненко В.* Поезії / Вступ. ст. Б. Олійника. – К.: Молодь, 1966. – 206 с.
14. *Симоненко В.* Поезії / Упорядкув. та прим. В. В. Біленка; Вступ. ст. О. Гончара. – К.: Рад. письм., 1984. – 246 с.
15. *Симоненко В.* Спадщина : У 2 т., [4 кн.] / Упорядкув., предм., алф. покажч., підбір світлин В. Яременка. – К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008. – Т. 1 : Поезія. – Кн. 1. – 464 с.; іл.; Т. 1 : Поезія. – Кн. 2. – 336 с.; Т. 2 : Проза. – Кн. 1. – 464 с.; Т. 2 : Проза. – Кн. 2. – 494 с.
16. *Симоненко В.* Твори : У 2 т. – Черкаси: Брама–Україна, 2004. – Т. 1 : Поезії. Проза / Упоряд.: Г. П. Білоус, О. К. Лищенко; Вступ. ст. І. Дзюби. – 424 с.; Т. 2 : Статті. Рецензії. Нариси. Виступи. Листи. Автографи. Документи / Упоряд. і передм. Г. В. Суховершко; упоряд. П. М. Жук, Т. А. Клименко, С. І. Кривенко та ін.; Післямова В. Жука. – 320 с.
17. *Симоненко В.* Ти знаєш, що ти – людина / Упоряд., вступ. ст. В. А. Гончаренка. – К.: Наук. думка, 2001. – 294 с.
18. *Симоненко В.* Тиша і грім / Післям. С. Крижанівського; ред. О. Стаєцький. – К.: Держлітвидав України, 1962. – 160 с.
19. *Симоненко В.* У твоєму імені живу : Зб. / Упоряд. В. Яременка; Передм. О. Гончара. – К.: Веселка, 1994. – 381 с.; 2-е вид., доповн. й переробл., 2003; 3-тє вид., стереотип. 2003.
20. *Смолянський Ю.* Симоненкова любов. – Черкаси: Інлес, 1998. – 76 с.
21. *Ткаченко А.* Василь Симоненко: Нарис життя і творчості. – К.: Дніпро, 1990. – 312 с.
22. *Ткаченко А.* Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). – 2-е вид. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – 448 с.
23. *Халізов В.* Теорія літератури. – 3-є изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 2002. – 437 с.

Отримано 14 березня 2011 р.

м. Київ

